

# L-Għassies taċ-Ċimiterju

Sergio Grech

Uffiċjalment fir-raġal kulhadd kien jafu Pinu s-Surmast. Kien ġej minn familja ta'għalliema. Bosta antenati tiegħu kienu ngjibdu lejn il-vokazzjoni ta'għalliem meta l-għalliema kienu tabilhaqq għalliema u meta ħarsa mingħandhom kienet biżżejjed biex twerwer u triegħed belt sħiħa.

Missieru sa anke kien laħaq *Inspector* u miegħu ma kont lanqas tipprova tiċċajta. Dejjem nadif xummiena b'dawk il-mustaċċi mibruma perfetti. Mhux ta' b'xejn li sħabu laqqmuh Bismarck. Tiegħu kienet kariga li tnissel ċerta seduzzjoni kemm fuq it-tfal kif ukoll fuq l-għalliema nfushom. Kien jistenna u jesigi l-perfezzjoni perfetta mingħand ta'taħtu. Hu kien xempju tal-preċiżjoni. Il-pinna tiegħu kienet ħafifa u ma kienx jaħsibha darbtejn biex iċappaslek rapport ma' wiċċek u l-professjoni tiegħek tispiċċa fil-bir tas-skieken.

Ommu kienet tgħallem fi skola tan-nuna mmexxija mis-Sorijiet Franġiskani Missjunarji li kien hemm fir-raġal biswit is-suq. Kienet skola li tigbor it-tfal ta' min seta' jħallas. Għall-bqija, kien hemm l-iskola tal-gvern.

Iz-zija Fawstina oħra. Kienet żiemel. Jew insomma, debba! Tgħallem l-ogħla klassi tal-primarja tar-raġal u min jidħol fil-klassi tagħha kienu jgħidu li kellu l-passaġġ lest, maqtugħ u assigurat għal-Liċeo. Magħha ma kienx hemm telf ta' ħin u ħadd ma kien jissogra jtellef. It-tfal kienu jaħdmu bla nifs biex jilħqu l-quċċata. Il-ġenituri kienu jiġġieldu biex uliedhom jispiċċaw

għandha. In-nies – għax l-hena tagħha tqassat, tohloq u tivvinta – kienu jgħidu li t-tfal li jmorru għandha kienu jintgħażlu minn qabel u ġieli ssem mew anke pressjonijiet, minn fuq u minn isfel, biex it-tfal jaslu għandha.

Il-laqam tiegħu Pinus-Surmast baqa' jdur miegħu anke jekk kien ilu għomor li rtira mill-professjoni. L-aħħar skola li kien fiha, kien hemm fuq qalbu. Kellu ġenn kbir biex jispiċċa u jitlaq minn dak l-infern. Kien tilef il-gost ta' dari. Ma kienx baqa' l-mutur li ħafna kienu jafuh.

Dari kien iġnenn lil kulhadd qabel ma tgħannaq mal-apatija. Kien ma jaħrabu xejn u attent għad-dettalji kollha. Ir-reġistri tal-għalliema kien idurhom wiehded wiehded, vers vers u kelma kelma, biex jara min kien qed ifalli l-iskola. Mhux darba jew tnejn ħataf lill-ġenituri li kienu jippreferu jibagħtu 't-tfal jaħdmu fl-għelieqi jew jiġbru l-bajd mill-irziezet flok jibagħtuhom l-iskola.

Lill-għalliema ma kienx jiddejjaq jidħol isegwilhom xi lezzjoni. Kien jiġbor xi pitazz ukoll biex jara min kien qed jagħmel xogħol *neat* u xogħol *careless* u holl xagħrek u ġib iż-żejt jekk xi fellusu kien jiftillu jikkummidjalu waqt it-talba jew waqt il-kant tal-Innu Malti. Kien itir vlegġa fuqu u jwerwru. Kien kap komplut. Werriet tal-valuri li emmen fihom ix-xiħ.

Imma l-aħħar skola li kien fiha nbidel għalkollox. Kien qed jagħmel kollox bilfors u l-inqas possibbli. Ogġett jekk seta' jiskartah kien jagħmel hekk bil-qalb u b'ċertu sodisfazzjon. Jiġu ċ-ċirkularijiet u dritt għal fuq l-ixkaffa. Apatija nobis. Lanqas biss jindenja ruħu jaqra t-titlu taċ-ċirkulari. Kien qed jaqdi biss id-doveri bażiċi amministrattivi ta' kap ta' skola u fejn jista' kien ifarfarhom fuq l-iskrivana li l-għalliema rġiel kienu jhobbu josservaw li sidirha kien jgħatti t-tastiera tal-kompjuter bi ġmielu.

Lilu li kien ġej minn familja ta' għalliema kienu bagħtuh surmast fi "skola tal-imqarbin u ż-żibel" bħala kastig wara li kien ħabat bl-ikrah mad-Direttur tal-Edukazzjoni li bit-tustaġni kollha kien talbu biex jaqla' student, bin il-kanvaser tal-"Ministru tal-Irwejjah," u jpoġġih fi klassi l-iktar tajba meta t-tifel ma kienx stilla u kien se jieħu post haddieħor li seta' jimxi iktar 'il quddiem. Imma hu ma riedx jobdi. Ma paxxihomx. Kien jemmen li hu l-kap u li fit-territorju tiegħu ma jidhollu hadd. Lanqas id-Direttur. L-ebda alla.

Dakinhar li rċieva l-ittra tat-trasferiment kien riegħed skrivanija bil-ħalf u d-dagħa tant kemm ħadha bi kbira. Il-litanija li qal werwritha lil Filippa li dak il-ħin kienet qed taħsel l-uffiċċju tiegħu wara li għolla magg kafè fl-arja

tant kemm inħaraq. Imnalla telqet 'il barra u ħalliet il-mopp u l-barmil hemm weħidhom għax min jaf x'kien jiġri iktar dakinhar.

Id-Direttur kien refagħġielu fil-komma. Ried jurih li hu kien jikkmanda u mhux biċċa surmast kampanjol tal-ħabba gozz. Mill-glorja li kien fiha, imdawwar bil-ferħ, kien tefgħu fin-nirien tal-infern.

Jew mingħalih!

Għall-bidu, biex kollox jingħad sewwa, ħadha bi kbira u ħaseb biex jgħaddi bord imma b'għaqal tipikament Malti, iddeċieda li ma jaqtax il-linef biex jinki 'l-mara. Hekk u hekk l-età tal-irtirar bil-mod il-mod kienet tasal ukoll. Ma riedx ipaxxih lid-Direttur anke jekk xtaqu jikkriepa. Jekk xejn jieħu rikba mis-sitwazzjoni.

Wara kollox fi skola bħal dik kien 'il bogħod minn ras il-għajn u l-allat kienu jinsewk qisek ma teżistix. Il-Ministru ma kienx se jersaq 'l hemm għax dak imur fi skejjel li jista' jiftaħar bihom biex jieħu l-mertu hu.

Kien tgħalliem jikolha u jagħmel xogħol mill-inqas. Hekk u hekk ħadd ma kien qed jistenna r-riżultati mill-istudenti tiegħu. Biżżejjed iżommhom maqfula hemm ġew sakemm jilħqu l-età obbligatorja li jhallu l-iskola. Xi kultant kien jimmaġinahom xadini maqfulin fil-gaġġa lesti għall-esperimenti xjentifiċi. Għalih kien irrilevanti joħorgux jiktbu jew le meta jagħlqu s-sittax.

Iż-żmien tgerbeb u wasal il-mument li seta' jaqta' darba għal dejjem kull kuntatt mad-dinja tal-iskejjel. Mal-aħħar ħarġa mill-kancell tal-iskola, ħa nifs qawwi, baġħat 'id-Direttur u lil ta' fuqu bil-Ministru b'kollox jixxejru, u tefa' l-passat kollu fuq dahru.

"Issa jithabat ħaddieħor jekk hu *bully*," gerger waħdu waqt li ħareġ 'il barra bla ma biss ta ħarsa warajh biex jara dik il-binja l-aħħar darba.

Issa li spicċa mix-xogħol seta' jirtira bi kwietu. Jerga' jibda ħajtu mill-ġdid. Waħdu. F'daru. F'tarf ir-raħal. Fejn ħadd ma kien jersaq. Fid-dar li ħallewlu ommu u missieru. Fid-dar li hu twieled fiha f'lejl mill-iktar umdu. Kemm kienet refgħetu u ħaddnitu magħha l-majjistra Bronja dakinhar. Kienet il-kugina ta' ommu. Kienet kburija bil-piż tiegħu u fuq kollox wara ftit minuti ta' ħajja kienet qatgħetha li kien jixbah lin-naħa tagħhom u mhux lin-naħa tal-missier.

Wara l-mewt ta' ommu u missieru kien baqa' jgħix solitarju f'dak is-santwarju. Hu kien l-uniku wild li kellhom. Xi ħaġa stramba kif il-familji ta' żmieni kienu jfaqqsu t-tfal u hu kien baqa' waħdu. Ġieli kien jhewden dwar hekk imma qatt

ma sab tarf ta' x'seta' ġara. Sa fejn jaf la ommu u lanqas missieru ma kellhom storja ta' mard. Min jaf tagħhom kinitxxi forma ta' ribelljoni siekta kontra sistema li ridithom jегħrqu bit-tfal bi skuża li l-ulied huma grazzja mis-sema. Jiżżewweġ qatt ma ried. Kien jibża' li ma jsibx xorti. Għaldaqstant qatt ma interessawh in-nisa. *Donna danno* kienu jgħidulhom il-mużew. Kien jibża', għalkemm ma kienx jammetti, li bl-avvent ta' mara f'dik id-dar kien se jtebba' dak it-tempju ta' tifikriet u taqlibhulu ta' taħt fuq. Mingħajrhom kien jgħaddi. Il-passjonijiet tal-ġisem kien tgħalliem jieħu ħsiebhom.

Ipprefera jibqa' jgħix waħdu u solitarju mal-istramberiji tiegħu li minnhom kellu ruxxmata. Lista ma tintemm qatt. Stramberiji li ma kien jaqsamhom ma' ħadd. Għax kien jibża' li jgħadduh b'mignun u forsi jaqfluh.

Id-dar tista' tgħid li baqgħet l-istess kif kienu organizzawha ommu u missieru fil-bidu nett tal-kapitlu tagħhom. Kostruzzjonijiet ġodda fiha ma sarux. Il-purtieri kienu saru mużew ta' trab fin. Kienu ilhom ma jieħdu ħasla sa minn meta għejjet l-omm u ma felġet tagħmel xejn iktar. Il-ħitan mhux żgur ħadu lagħqa żebgħa darba wara li ommu u missieru għaddew għall-ħajja l-oħra. Għamara ma bidel qatt. Il-moffa kienet qed taqdi dmirijietha wkoll u fejn jogħġobha kienet tagħtih pinzellata sewda jew griża skont l-aptit ta' dik il-ġurnata partikolari.

Il-librerija tax-xiħ kienet għadha intatta. Kif kien ħallieha hu. L-awturi favoriti ta' missieru kienu Petrarca, Dante Alighieri, Luigi Pirandello u Silvio Pellico. Xi drabi kien jaqbad ukoll lil Edoardo de Filippo għax kien jgħid li kellu għajn kritika fil-kummiedja tiegħu. Fl-iskrivanija kien għad hemm il-karti ta' missieru. Qatt ma kellu l-kuraġġ jarmihom minkejja li kien jaf li mhux ġej lura għalihom.

Kultant kurjuż kien joqgħod iqalleb qalb il-karti u jitpaxxa bil-kaligrafija ta' missieru. Kien għad hemm xi rapport li kien beda jhażżeż mitluq nofs leħja aktarx mibdi ftit qabel ma miet. Sa kien għad fadallu xi envelops bl-arma tar-Reġina Elizabetta. Kull darba li kienu jiġu f'idejx kien jehel ma' rasu Duminku Mintoff li keċċa 'l-Inglisti 'l barra minn Malta.

Ħwejjeġ ommu u missieru kienu għadhom hemm fil-gwardarobba fil-kamra tas-sodda tagħhom dejjem lesta għalkemm is-sidien jew il-mistidnin qatt ma jaslu. Hu kellu l-kamra tiegħu, roqgħa għalih fejn jgħix mat-tifikriet tiegħu. Id-dar kienet saret ċimiterju ta' silenzju fin fejn l-eki tal-lum u tal-bieraħ baqgħu jidwu jekk xejn ġo ruħu.

Kellu mħabba partikolari lejn ħwejjeg li n-nies kienu jistkerrhu. Kwaži kwaži bi sfida. Ried jisfidahom. Ma riedx ikun bħalhom. Waħda minnhom li kien isib ċertu gost, serħan u paċi fiċ-ċimiterji. Min jaf minn fejn kienet ġejja n-namra? Fil-familja tiegħu, ma kien hemm l-ebda antenat li kellu dawn il-gosti. Kien l-għors tiegħu jżur dawn il-postijiet meta jsiefer.

Waqt li n-nies normali, kulħadd kien jobgħod dawn il-postijiet u aktarx imur bilfors, hu le. Kien espert fuq is-suġġett. Kien jaf bl-ament il-vokabolarju marbut maċ-ċimiterju, l-oqbra u t-twiebet. Sa kellu missal bil-Latin bir-ritwali tal-Knisja li kienu jsiru minn meta katavru jinħareġ mid-dar u jittieħed għad-difna. Ċimiterju kien jafu biċċa biċċa daqsliekeu ppjantah hu.

Meta jsiefer kien iftixhom iċ-ċimiterji. Kien ikun infurmat sal-inqas dettall fejn kienu u ma kinux u waħdu kien isib il-metodi kif jasal għalihom. Fost l-oħrajn kien żar iċ-ċimiterju tal-Lhud ta' Praga li laq' fi ħdanu 12,000 katavru, dak ta' Campo Verano f'Ruma fejn indifen Alberto Moravia u l-famuż ċimiterju Le Bagneux ta' Pariġi fejn għal xi żmien indifen il-kittieb ribell Oscar Wilde.

Kellu roqgħa ta' kotba dwar il-mewt, artikli maqtugħa mill-gazzetti u l-magazines dwar in-nies li għalqu għajnejhom darba għal dejjem u *postcards* dwar ċimiterji barranin. Sa kellu wkoll kollezzjonijiet ta' *requiems* fuq *cassettes* li kien jixtri mingħand Brizzi tal-Belt.

Fil-fond ta' qalbu, kien konvint li iċ-ċimiterju kien il-pont li jgħaqqdu mas-saltna tat-tifkriet. Ma'ommu li tant kien iħobb u ma'missieru li tant kien iżommlu imma li kieku ma kienx hu ma kienx jirnexxi u jilħaq fejn laħaq. Jekk xejn illum kellu pensjoni modesta u kien kuntent jgħix miegħu nnifsu jiftakar f'dari.

Kien hemm fattur li jista' jkun li għen biex din l-istramberija setgħet tikbes fih. Id-dar tagħhom kienet qrib iċ-ċimiterju u mill-kamra tiegħu, f'Novembru l-iktar, kien jara l-ilsna tan-nar tax-xemgħat jixegħlu. U dik il-ħaġa kienet taffaxxinah u tħallih lejli kollu jaħseb u jimmaġina.

Maż-żmien, iċ-ċimiterju kien sar l-ekwivalenti ta' Każinò għal xi hadd lagħbi. Il-baħar għal sajjied. Paletta kulur għall-pittur.

Kien idur qabar qabar u joqgħod jifli l-lapidi u jfittex fil-memorja tiegħu jekk il-mejjet kienx jafu jew le. Jew kinux jafu ommu jew missieru. Minn min kien jiġi. Fejn seta' kien joqgħod. Ma' min kien imħallat.

Ġieli qatta's-sigħat jindokra l-oqbra u jifli l-monumenti, il-fanali u l-aċċessorji li jzejnuhom. Kien jithassar lil dawki li kienet tmisshom ix-xorti kiefra li meta

mietu kienu ndifnu fil-qabar tal-komun għax għada pitgħada, id-deffien kien ikollu bżonn l-oqbra biex jissokta bir-ritwal u l-fdalijiet tagħhom kienu se jintremew f'xi kannierja mingħajr l-ebda rispett.

"L-erwieh haqqhom ir-rispett u l-qima," kien jisimgħu jgħid spiss lilu nnifsu. U ma stajtx tarmihom qisek qed tarmi biċċa ċarruta li ma ssibx użu iktar għaliha.

Kien jissimpatizza mal-oqbra maħmuġin u li hadd ma kien jindenja ruħu jżurhom u jnaddafhom. Ġieli hu nnifsu ha l-inizjattiva u daħal għall-biċċa xogħol li jnaddaf qabar mitluq u abbandunat. Kien jitkaża meta l-qraba kienu jinsew 'il-familjari tagħhom u kienu jinsew igibu magħhom dik ix-xemgħa u dak il-bukkett fjuri. Il-ġenerazzjoni moderna ma kienx jista' għaliha. Ma kellhom rispett lejn hadd.

Il-kwadru ttappan u kkomplika ruħu meta Pinu s-Surmast intlemaħ jitellem waħdu u jmelles replika tal-*Pietà* ta' Michelangelo li kienet iżzejjen wieħed mill-oqbra li kien hemm fil-Punent taċ-ċimiterju. Kien qed isabbarha u jirraġuna magħha li lil binha kienu sallbuh għalxejn u kienet ħasra li tawh it-tisliba: l-agħar mewta tal-epoka. Minkejja kollox hadd ma kien jafhulu dak is-salib li dendluh miegħu. Lilu wkoll, fi tmiem il-karriera, kienu ppruvaw isallbuh imma qatgħalhom l-għatx bil-perżut għax ma paxxihomx.

Darb'oħra rawh jirraġuna ma' Lippa tal-Mohriet li r-ritratt tagħha fuq il-lapida tal-qabar kien beda jiċċajpar u jitlaq mal-ilma. Kien qed jgħidilha li ommu selliet ħafna għaliha u talbitha toqtlilha fenek imdaqqas biex issajru l-Hadd li ġej għall-festa tal-Konverżjoni ta' San Pawl. L-ilsna ħżiena sa kienu qed jgħidu fil-pjazza tar-raħal li darba minnhom rawh jongħos taħt il-ħarruba li kien hemm fit-Tramuntana taċ-ċimiterju.

Il-mannara waslet fuq rasu dakinhar li nqabad jiftaħ qabar li kien tkaħħal biss ftit sigħat qabel. Il-pulizija waslu eżatt xhin kien qed jipprova jiftaħ tebut taż-żingu abjad. Pinu s-Surmast instab imdawwar b'diversi għodod li għenuh fl-operazzjoni u fuq wiċċu kellu ħarsa stramba imma li fl-istess waqt kienet turi ċertu sodisfazzjon qisu għamel kisba kbira. Żewġ manigoldi fil-pront qabduh u sabbtuh f'ambulanza safra.

Dik kienet l-aħħar darba li Pinu s-Surmast deher f'raħal twelidu. Ċerti ghejun kienu dawruha li "l- għassies taċ-ċimiterju kien rebħu hemm fuq."